

KISS ENDRE*

A versengések körforgása és a fundamentalizmusok sötét tere**

A specifikusan imperiális viszonyok a globalizáció világában az egyes aktori szerepben lévő államok egymással vívott *versenyének* elvén át érvényesülnek egy, a globalizáció egészének makrószintjén megvalósuló *együttműködés* keretében.

Az „imperiális” jelző e helyütt nem véletlen vagy tradicionális megjelölés, amely bizonyos jelenségeket időtlen általánosságban lenne hivatott jelölni. A globalizáció szövegösszefüggésében az „imperiális” azt a specifikusan új relációt jelzi, amelyet például Huntington a *clash of civilizations* jelenségében már akkor éleselméjűen leírt, amikor a világ még bizakodással tekintett az 1989-cal nyíló új történelmi korszakra és mélyen meg volt győződve arról, hogy a legrövidebb időn belül felépül a nemzetközi élet új rendje, egy új ENSZ, megváltozik a Biztonsági Tanács összetétele, új életet lehelnek a halódó UNESCO-ba és komoly viták tárgyává teszik a kommunizmus ellen létrehozott NATO jövőjét. Ha nem is kitörő örömmel, de a világnak azóta be kellett látnia, hogy a civilizációk szükségszerűen imperiális harca önbeteljesítő jóslatnak bizonyult.

Magától értetődik, hogy az imperiális dimenzió növekvő jelentőségének pusztá érzékelése, majd egyre komplexebb elemzése nem jelenti azt, mintha a globalizációt ez a dimenzió bármilyen értelemben is a kizárólagosság nagyságrendjében jellemezné. *A globalizáció, mint sajátos teoretikusan jellemezhető világállapot amúgy sem jellemezhető a történeti folyamatoktól függetlenül egy-egy kiemelkedő vonással, alapdefiníciója széles felületen teszik lehetővé különböző korszakok egymásutánját.*

A globalizáció történelmében a viszonyok gyors változása közepette az imperiális viszonyok változásai részben önmagukban, *önmagukhoz viszonyítva* válhatnak fontossá, részben a maguk *viszonylagosságában*, a globalizáció többi legfontosabb dimenziójához viszonyítva. Mivel az imperiális szereplők a globalizáció aktoriális oldalának kiemelkedő képviselői, a globalizáció imperiális dimenziója maga is erőteljes alátámasztását jelentheti az *aktoriális karakter különleges jelentőségének*.

---

* egyetemi tanár, az MTA doktora, ELTE – OR-ZSE

** Ezt a tanulmányt Katona Tamásnak, az MTA Statisztikai és Jövőkutató Bizottsága tagjának őszinte jubileumi jókívánságokkal ajánlom, K.E.

Az imperializmus szövegösszefüggésében érdekesen keveredik, egyesül az aktorális dimenzió *objektív* és *szubjektív* oldala, a dinamikus strukturális lehetőséget egyes aktorok használják vagy nem használják ki.

A globalizáció imperiális dimenziójának előtérbe kerülése minden, csak nem magátólértetődő. Későbbi korok kutatója egyenesen csodálkozhat majd azon, hogy 1989 után az imperiális dimenziót közvetlenül alig, vagy egyáltalán nem tematizálták a politikai és filozófiai kommunikációban. A történelmi pillanat eufóriája egyenesen olyan világot vizionált, amely mintegy egyszer s mindenkorra kiiktatta az imperiális gondolkodást és gyakorlatot az immár egységesen demokratikussá és liberálissá váló világból. Ehhez tartozik az a körülmény is, hogy maguknak az ebből a szempontból legfontosabb globális aktoroknak is időre volt szükségük ahhoz, hogy új profilt alakítsanak ki önmaguk számára vagy akár, *mint ez éppen Kína esetében történt, tudatosan építsék ki új identitásukat*.¹

A globális „impérium”-ok kölcsönös és körkörös versengése esetében olyan jelenségről van szó, amely *másodlagos jelenségként* artikulálódik az *első vonalat képviselő* többszintű globális együttműködés mögött. Ezek a rivalizációk, s ezt hangsúlyoznunk kell, egyáltalán nem vonják vissza az első vonal primér globális együttműködésének realitásértékét. A második vonalnak ez a komplex, körkörös versengése gyakran *aszimmetrikus* formákat ölt.

A maga valóságos meghatározásaiban e második vonalnak ez a körkörös versengése egészen új jelenségnek számít. Első kérdésünk az, hogy kinek a kárára folyik a globális aktorok e körkörös és kölcsönös versengése, amit az átfogó globális együttműködés második vonalába helyeztünk el.

Egyértelmű, hogy az ilyen típusú körkörös rivalizálások költségeit is azok a társadalmak viselik, akikre a meghatározott esetekben e versengés hátrányos következményei ráhárulnak, anélkül természetesen, hogy ezeknek a társadalmaknak feltétlenül tudatuk lenne arról, hogy egyes esetekben ennek a háborúnak a káros következményeit viselik, arról nem is beszélve, hogy ennek a második vonalba szituált körkörös versengésről bizonyára nem is rendelkeznek összefüggő elképzeléssel.

A második vonalnak ez a körkörös versengése magától értetődően foglalja magában a gazdaságot. Természetesen ügyelnünk kell arra, hogy a gazdasági verseny mindennapos valóságának elemeit csak abban az esetben minősítsük e körkörös versengés elemének, ha azt igazolni tudjuk, könnyű belátni, milyen félreértések sorozatához vezethetne, ha itt nem ragaszkodnánk ahhoz a követelményhez, hogy bizonyítsuk a versengés létét, a mögötte álló *stratégia* funkcionálását. A mindennapi kutatás és reflexió számára ebből a konkrét helyzetből annyi marad, hogy lesznek számára olyan gazdasági mozzanatok, amelyek részei a második vonal e versengésének és lesznek olyanok, amelyek esetében ez a felvetés irreleváns.

Ha ismét az univerzális globális együttműködésből indulunk ki („első vonal”), világossá válhat, miért értelmezhető a „második” vonalnak ez a körkörös versengése *új típusú háborúnak* is. Ezt a háborút nem harcoló hadseregek vívják és nem frontális összeütközések jellemzik. Ezt a versengést az az alapgondolat vezérli, hogy az ellenfelet

¹ A globális aktorok önkeresése gyakran ölti az *identitás-keresés* formáját. Kína a globális korszakban már bizonyosan „impérium” volt, ez azonban igen sokáig megmaradt virtuálisnak, amíg mindez az új évezred elején hirtelen felgyorsult, ami bizonyosan nem volt független a vezetők stratégiájától.

(néhány ellenfelet, minden ellenfelet) lehetőség szerint gyengítsék, legyen szó akár *materialis*, akár *szimbolikus*, akár pedig *virtuális* vagy *propagandisztikus* gyengítésről. A második vonalban folyó körkörös versengés normál-állapota (amennyiben érdemes egy ilyet megkülönböztetni) ezért az egyes globális államok *háterszága* ellen irányulnak (az, hogy a nem globális államokra hogyan hat ez a versengés, itt nem is kezdhethetjük el felvetni). Különleges helyzet, hogy nem a versenytársak elitje vagy más kiemelkedő csoportja tűnik a valóságos vesztesnek, hanem a „háterszág”, a részt vevő, ugyancsak globális „imperiális” szereplők *mindennapi élete, reprodukciójának* feltételei.

Ez a jelenség egyes elemeiben nem példátlan vagy előzmény nélküli a történelemben, egészében azonban éppen a globalizáció ténye és az ebből fakadó globális együttműködés (mint „első vonal”) teszi valóban új jelenséggé.

E körkörös versengés tényyszerűségéről csak nehezen vitatkozhatunk. Egy olyan gazdasági lépés, amely változásokat hoz a nyersanyagárakban, megváltoztatja a tőzsde prioritásait vagy módosítja a piacok viselkedését, megváltoztatja a második vonal körkörös versengésének állását, az egyiknek segít a másik rovására. Bizonyos határok között ez a versengés nem is feltétlenül válik láthatóvá a globális kommunikációban, nem is feltétlenül érinti az univerzális együttműködést („első vonal”) és sokszor nem is konfliktusként élik át azokat. Az igencsak konkrét és kézzelfogható károkat is okozó küzdelem sokszor láthatatlan, de mindenképpen *néma*, igen gyakran maguk egy-egy konkrét lépés vagy akció áldozatai nem is tudják, hogy az őket sújtó csapás honnan érkezett és mit jelent.²

Ebben az összefüggésben a Wiki-Leaks jelenségvilága és nem utolsósorban a Snowden-ügy semmiképpen sem kivételes események vagy más módon meglepetések. Éppen fordítva: az lenne éppen a meglepetés, ha a szóbanforgó globálisan „imperiális” aktorok *nem* irányítanának egymás ellen körkörösén hasonló akciókat. Ami az ilyen esetek botrányszerű nyilvánosságra kerülésében olyan mérvű csalódást okoz, az nem is annyira a rituális utalás a *business as usual* állapotára, mint inkább az az igénytelenség, amivel azt sem kísérelik meg, hogy a „második” vonalnak ezt a körkörös küzdelmet kapcsolatba hozzák az „első” vonal globális kooperációjával. A körkörös küzdelemnek ez a növekvő jelenléte a globális tudatban abból a szempontból nem szokványos veszélyeket is hordoz magában, hogy kioltja ebben a tudatban a globális együttműködés evidenciáit, ezzel szemben egy sokkal gyorsabb, közvetlenebb, sőt nyersebb változatát hozza vissza egy olyan világnak, amely a globalizáció előtt nem rendelkezett az univerzális együttműködés kényszerével és lehetőségével.

Egy ilyen modell a maga általánosságában („mindenki harca mindenki ellen” – leegyszerűsített formában) látszólag nem mutat semmiféle specifikus vonást a globalizációt megelőző korszakkal összevetve. Az olyan mozzanatok, mint például a Snowden-ügy, azonban nem csak a kölcsönös lehallgatás „normalitását”-t húzza alá az új szempontok és nem utolsósorban az új technikai eszközök szemszögéből. A „néma” háború más vonásai is érzékelhetővé válhatnak, hiszen feltételezték, hogy a globális együttműködés jegyében

² Érdekes igazolása és egyben továbbfejlődése e kölcsönös rivalitásnak, amikor az egymással versengő – kooperáló aktorok között a szokásosnál szorosabb kooperációk és szövetségek jönnek létre, amelyek – a versengésen és a kooperáció egyként belül – deklarálják, hogy egymáshoz közelebb állónak érzik egymást, mint a rivalitás/kooperáció többi szereplőjét.

szerveződő globális világ (az „első vonal”) körülményei között is Snowdent elrabolhatják. Az „első” és a „második” vonal kritikus közelségbe került egymáshoz.

Az „imperialis” aktorok e második vonalbeli rivalizációjának különleges eleme a fegyvergyártás és a fegyverkereskedelem. Józan ésszel elképzelhetetlen, hogy a legbékésebb és leginkább a gazdasági és a gazdaságossági szempontokat szem előtt tartó ilyen kereskedelem egyszerűen a dolgok logikájából következően rövid úton ne váljon a körkörös versengés részévé. Ez viszont ismét arra adhat példát, hogy a rendszerelméleti viszony a politikai és a gazdasági alrendszer között újra meg újra más megvilágításban léphet fel, hiszen egy tisztábban elvont globalizáció-értelmezés összefüggésében a politikai alrendszer viszonylagos leértékelését kellett megállapítanunk, miközben például ebben az esetben, a második vonal e kölcsönös versengésében gazdaság és politika minden nehézség nélkül átmennek egymásba. A „hátszág” feltételezett áldozati szerepe ebben az összefüggésben is igazolódik: ha használják ezeket a fegyvereket azért (hiszen nincsen olyan népesség, aki távol tudna maradni a számos színezetű összeütközéstől), ha nem használják a fegyvereket, akkor azok költségeit így vagy úgy az ő anyagi hozzájárulásukkal kell előteremtenie mindenkinek.

Hasonló a helyzet a *reprezentációk* és *szimbólumok* versenyével. Egy kínai olimpia, orosz rendezésű téli olimpia vagy brazilai futball-világbajnokság bizonyosan racionális döntések eredményeként jöttek létre, az is kétségtelen azonban, hogy részei a globalizáció imperialis nagyságrendű aktorai közötti versenynek is a „második” vonalban. Az is kétségtelen ugyanakkor, hogy e megarendezvények költségeit is az a közelebről nem jellemzett „hátszág” fogja viselni, amelyiket általában is e küzdelmek anyagi hordozójának tekintünk, s amennyiben valamilyen anyagi nyereség is fűződik az ilyen szimbolikus rendezvényekhez, abból bizonyosan nem fognak részesülni. Ez a második vonalbeli küzdelem egyben tehát olyan médiumnak is bizonyul, mely olyan jelenségeket is képes felvenni magába és hordozni, melyek adott esetben eredetileg tőle teljesen függetlenül jöttek létre. Sőt, bizonyos nyilvánossá válás, növekvő társadalmi érzékenység, médiajelenlét és más tényezők esetében már olyan jelenségeket is hajlamosak vagyunk e versengés részeinek tekinteni, amelyek kifejezetten helyi érdekeltségűek lehetnek. Ez érdekes új realitások kialakulásához is vezethet, hiszen ha például Kuwaitban növekszik a civil lakosság elégedetlensége és ehhez például a nőmozgalmak is csatlakoznak, ezt a folyamatot szinte lehetetlen eleve és a jövőt tekintve kizárólag helyi érdekűnek tekinteni, úgy válnak a körkörös versengés részévé, hogy akár még erről nincs is tudomásuk.

Az energia és az energiaellátás kérdése ugyancsak olyan terület, amelyen a decizív (akaratlagos) és a spontán akciók aligha választhatók el egymástól a második vonal körkörös versengésének szövegösszefüggésében. Ezen a területen a szó szoros értelmében egy lépést sem lehet tenni anélkül, hogy az ne hasson egy sor más szereplőre, s csak ez után jöhet még annak elválasztása, hogy micsoda dimenziói alakulhatnak ki a már teljesen szándékolatlan, másodlagos hatásoknak. Ez a nagyságrend ismét elvezet az *önszerveződés* metaforájának alkalmazhatóságához. Ez a típus egyébként az is, ami még mindig a leggyakrabban jelenik meg a nyilvánosság előtt, mindenestre úgy, hogy itt a kölcsönös kooperáció is megfogalmazódhat, hogy azután mind a két elemet elnyomja a világ kifogyó energiaforrásaira való szervezett hivatkozás (amelynek mellesleg napjaink energiaárai elég csattanós cáfolatot is tudnának adni).

Érdekes, újabb indirekt bizonyítéka a második vonal körkörös küzdelmeinek, hogy azt számos esetben közvetetten tekintetbe veszik, és azt kommunikálják is. Így minden összefüggésben létezik „fájdalomküszöb”, amit hallgatólagosan figyelembe vesznek, s ez időnként néha – olyan valaminek a „fájdalomküszöbe”, amelyet a maga pozitív eredeti alakjában nem mond ki senki. Így például a lassan rendszeressé váló és már-már valóban háborúnak nevezhető „drón”-háború vagy –háborúk ügyében megütheti a szemünket egy olyan mondat, hogy ezek irányításakor figyelembe veszik azt, hogy a drónok ne hatoljanak át Kína területei fölött.

Hasonlóképpen szinte szemünk előtt válik érzékeny területté olyan alapítványok, szervezetek és más közhasznú egyesületek támogatása, amelyeket pusztán a „máshonnan” érkező támogatás miatt nem az „első” vonal (tehát a globális kooperáció univerzalizmusa), de a „második” vonal körkörös küzdelmeinek szövegösszefüggésében ítélnék meg. Módszertani szempontból ez kivételesen értékes példa számunkra, hiszen itt a két megközelítés, és maga a változás éppen azok között a kategóriák között történik, amelyeket már a maguk ideáltipikus, azaz még nem konkrét formáiban is gondolatmenetünk középpontjába állítottunk.

Ugyancsak sajátos és ezen keresztül különleges szerep jut osztályrészül a *tömegkultúrának*, illetve még általánosabban, a *tömegkommunikációnak*. Ennek nemzetközisége minden nyitott kérdés ellenére is befejezettnek tekinthető, ennek korlátozása csak szélsőséges hatalmi szóval képzelhető el. A második vonal körkörös küzdelmei olyan intenzitással mennek keresztül csatornáin, hogy egyes részleteit lehetetlen érzékelni, arányait ugyanolyan lehetetlen áttekinteni, s ugyanolyan érvényes erre is az akaratlagos, illetve a szándékatlan impulzusok egymástól való gyakorlati megkülönböztethetősége. A körkörös küzdelembe sajátos *aszimmetriát* visz az a tény, hogy az amerikai és az amerikai típusú tömegkultúra jóval jelentékenyebben befolyálja a többi imperiális aktort, mint az számos ok miatt a megfordított irányban lehetséges. Ez még jelenleg akkor is így van, ha ez a fölény már nem határtalan vagy a helyzet már nem egyoldalú, érdekes empirikus kutatásokat lehetne azok alapján a feltételezések alapján elvégezni, hogy milyen hatással van éppen a második vonalnak erre a körkörös versengésére az a tény, hogy például az információk harcában valamelyes kiegyenlítődés jöhetett létre. Sajátos önálló kérdést jelent ebben az összefüggésben, hogy a nagy csatornák nemcsak általában informálnak a „világ”-ról, de sokszor egy-egy másik világ történelmének, társadalmának vagy egyes aktorainak tényeit is feldolgozzák. Ez akár a legmagasabb művészi, akár a legdirektebb propaganda-szándékkal korántsem előzmény nélküli, mégis új tartalmat és funkciókat nyer a második vonal e körkörös versengésében. Egy aktuálisan *Che Guevaráról* készített amerikai filmről jegyezték meg: „Mások mondják el a mi történeteinket”.

A filozófikus megfigyelés számára már olyan jelenségek is megnyílnak, hogy az egyes globális „impérium”-ok ebben a második vonalban akár békésen, akár didaktikusan, akár analitikusan, akár egymás befolyásolása céljából akár már *közvetlen kommunikációt* is folytathatnak egymással, így Amerikát egy lélegzetre nevezték „Mars”-nak és Európát „Vénusz”-nak, s az utalás komoly szándékai senki előtt nem maradhattak kétségesek.

Amennyiben, kezdetben a „költségek” összefüggésében a hátszág szóba került (ami egyszerűen a nemzetközi kommunikáció és a médiafelületek szűkössége miatt önmagában meglehetősen ritka), arra is fel kell figyelnünk, hogy a globális helyzet egyik immanens sajátossága, miszerint maga a „hátszág” más társadalmi, szociológiai

és szociális valóságot jelent a legtöbb itt szóban jövő globális szereplő *mindegyikének* esetében. Európa esetében, hogy csak ezt a különleges példát ragadjuk ki, ez a „hátszág” minden, csak nem homogén, ez gyakorlatilag nemzetállamokból áll, akik számára nagyonis eltérő módon osztják tovább a körkörös rivalizációból származó hátrányokat is. Hátszág és hátszág között tehát alapvető különbségek vannak. Már az *egyenlőtlen* elosztás pusztán tény és nagyságrendje is alapvető probléma, ami minden elemzésben önálló megoldandó problémákat vet fel. Ha például alaposan kiszámítaná valaki, hogy a nagy dicsőséggel „európai”-nak nevezett felsőoktatási politika *Európán belül* (mert nem csak európai játékosok lehetnek érintettek ebben) mely államoknak jó és melyeknek nem, megérthetjük e probléma nagyságrendjét.

A történelemben nem ismeretlen, de a globalizáció jelenségei között mégis új típusúvá váló körkörös küzdelem további elemzése nem kerülheti meg azt a kérdést, hogy vajon ez az új jelenség nem lép-e kapcsolatba azzal, amit közkeletűen az *ideológiák vagy a kultúrák harcának* neveznek, s ami elemzésnek gyatra, jóslatnak pedig apokaliptikus volt a kilencvenes évek első felében.

A második vonal e kölcsönös versengése annyira a politika és a nemzetközi élet magától értetődő alapjelenségeiből indul ki, hogy hajlamosak lennénk azt gondolni, hogy csak igen távoli lehetőség az ideológiák vagy a civilizációk harcával való összekapcsolódás. S ez feltételezhetően így is lenne, ha – mint ahogy érzékeltetni törekedtünk – időközben ez a kölcsönös versengés nem öltene egyre komplexebb és átfogóbb formákat, amelyek egyre kevésbé tolhatók félre az „első” vonallal szembeállított „második” vonalra való megnyugtató hivatkozással. A mai helyzetnek megfelelő végeredményt felidézve ez a *két versengés mára már összekapcsolódott*. S helyes képet valójában csak akkor alkothatunk e folyamatról és annak eredményeiről, ha észrevesszük, mennyi valóságos ideológia van azokon kívül is, amelyeket a globális felsoroláskor számba szoktunk venni. Az elmúlt korszakban, s ennek okait meg sem kíséreljük felsorolni, még kevésbé elemezni, mindezek az ideológiák, világnézetek, melyek sok esetben egész vallásokkal, civilizációs egész-képzetekkel is azonosak, mind külön-külön is *egyre fundamentálisabbakká* lettek. Az érvényben lévő helyzetkép tehát *két progresszíven emelkedő tendencia egymásba fonódásáról tanúskodik*: egyrészt, mint láttuk, a körkörös versengés egyre erőteljesebb és átfogóbb lesz, másrészt a nagyszámú ideológia egy már-már ideológiamentesnek kikiáltott világban önmagában is, egymással való harcuk közegében is egyre erősebben *fundamentalizálódik*. A két folyamat egymásra találása e negatív folyamatok erősödését ígéri, s természetesen, mivel mindkét processzus eleve valóban globális is, mindenképpen erőteljesen alakítani fogják a globalizáció világát.

Mindezzel azonban már a fundamentalizmus is történetének új korszakába lépett és saját történetének, szociológiájának és tudásszociológiájának újragondolását veti fel. Az egyes ideológiák és világnézetek hasonultak egymáshoz, önmagukhoz képest fundamentalistábbakká váltak, ebben a folyamatban küzdelmeik egymást erősítően hatnak ezekre a fundamentalizáló tendenciákra. A közszellem, a nyilvánosság köznyelve és ennek megfelelően a tömegkommunikáció majdhogynem észrevétlenül tolódik bele a fundamentalista struktúrákba, értékekbe és más stílusjegyekbe, az egyes politikai közösségekben a fundamentalizmusra hajló csoportok egyre közvetlenebbül artikulálják önmagukat, az azokat ellenzők kritikája egyre elnagyoltabb lesz, erejük gyengül, már csak azért is, mert a mindennapi politikai küzdelmekben egyre hátrább sorolódik ez a kritika a követlen

prioritások között. A határok ennek megfelelően elmosódnak, kezdetét veszi az az eltolódás is, hogy társadalmi szereplők már nem mindig vannak tudatában bizonyos kijelentések valóságos kategóriájának. A tematizálás fő vonala megváltozik, a világnézeti irányok alkalmazkodnak az új fő vonalhoz vagy bizonyos fogalmakat immár nem mondanak ki.

Minden szükségesség óvatosság mellett is kimondható, hogy a globális „impériumok” körkörös, második vonalbeli harca (természetesen előre- és visszautaló jelleggel is hangsúlyozzuk, hogy az „impérium” itt metaforikus jelölése egy sajátos globális állam-típusnak) és a gyakran hangoztatott „civilizációk” harca erőteljesen útban vannak ahhoz, hogy egyre szélesebb felületeken összenőjenek. Nyilván számos politikai akarat alakítja ezt a folyamatot, de látnunk kell, hogy az amúgy is hatalmas általánosságokban mozgó „gyűjtő” ideológiák egyre pontatlanabb, tudományelméleti és ideológiakritikai, de tudásszociológiai szempontból is egyre azonosíthatatlanabb és véletlenszerűbb tartalmakat és üzeneteket fogalmaznak meg. Ha már a fundamentalizmus kikovácsolásának útján valamilyen stádiumban tartó ideológiák egyre sikeresebben képesek ellátni magas politikai funkciójukat, azaz látható eredményekkel integrálják az egyre szélesebb, egyre eltérőbb kulturális és politikai alapokkal rendelkező, egyre megingatottabb társadalmi és szociális csoportokat, *annál közömbösebb lesz valójában a fundamentalizmusok konkrét tartalma és annál könnyedebben léphetnek az azonosulásig elmenő kölcsönhatásra a körkörös versengés eredetileg mindenféle ideológiától, de különösebb mindenféle fundamentalizmustól távol álló „impériumok”-kal.*

Igazi nagyvonalúsággal jellemzi a köznyelv immár nemcsak a fundamentalizálódó ideológiákat, de már magukat a birodalmakat is. A Gorbacsov-utáni Oroszországot máig nem tudják tipológiai kategóriába sorolni, Kína sem jár sokkal jobban, mert hol kommunizmusa, hol neoliberalizmusa alapján ítélik meg (és el). Kínos igyekezettel keresnek olyan megkülönböztetéseket, amely a minden szempontból egy csoportba tartozó Európa és Amerika között lehetséges (a már egyszer említett kreatív ötlet Marssal és Vénusszal erről a szükségletéről árulkodik). Az ezer sebtől vérző Egyesült Államok e civilizációs nyelv szerint száguldó siker-hatalom.

A két versengés és küzdelem feltételezett összenövése komolyan is veendő veszélyeket rejt magában. Az első veszély „csak” intellektuális természetű, és részben az előzőekben már utalnunk is kellett rá. Egy „impérium”-nak (használjuk bármilyen metaforikusan is ezt a kifejezést) egy „civilizáció”-val, „világnézet”-tel, „vallás”-sal vagy „kulturá”-val való közvetlen és maradéktalan megfeleltetése, ami egyébként már uralma alá is hajtotta a köznyelvet és részben a média nyelvét is, nem egyszerűen megdöbrentő szimplifikálás, de igazi intellektuális botrány is (amely vissza száll Huntington fejére, de legalább annyira azokéra is, akik a legmervadóbb csatornákon, ha nem is kivétel nélkül, de nem mondták ki időben ezt a nyilvánvaló ténytet). Egy ilyen horderejű egyszerűsítés önmagában is a legnagyobb veszélyek közé tartozik, már csak precedens mivolta révén is, amelynek még az eddigieknél is jobban fel kell bátorítania minden elvetélt gondolat nyugodt lelkiismerettel való kimondását. De elmélyült érvelésre sincs szükség a tézis kivételes színvonaltalanságának demonstrálására. Ez a kijelentés *mutatis mutandis* annak felel meg, mintha valóban azt gondolnánk, hogy *a Római Birodalom rómaiakból állt, akik magától értetődően a Római Birodalom civilizációját, világnézetét, vallását és kulturáját képviselték...*

Egy ilyen szélsőséges leegyszerűsítés a globális viszonyok értelmezésében minden bizonnyal önbeteljesítő jóslattá is válik, amelynek iránya *negatív* és *öndestruktív*. A globális világot ugyanis nem sokkal ezelőtt még szélsőségesen komplex, történelem utáni, posztmodern, posztindusztriális, információs vagy éppen tudásalapú világként képzeltük el, könnyű ezek után elgondolni, hogy mi történik, ha ugyanezt a valóságot kezébe veszi az a fogalmiság, ami szélsőségesen leegyszerűsítő, premodern, preindusztriális, történelem előtti (és így utáni), információt akadályozó, fundamentális értelemben tudás-alapú lesz.

Az egymással vívott körkörös küzdelem ebben a környezetben természetes ugrással átcsap a saját társadalom ellen folytatott erőfeszítésbe is – a saját társadalom meglévő, s mint láttuk, már-már véglegesnek érzett pluralitása akadálynak bizonyul a külső ellenfelekkel folytatott versenyben.

Az „első” szint szükségszerű és magától értetődő együttműködését egyre inkább színezní kezdik a „második” vonal növekvő „ellenség-kép”-képződésének tendenciái, ne felejtjük, e versengés már irányában *kettős* is, azaz rendelkezik civilizációs-kulturális-vallási elemmel is, s ez a mozzanat mintegy készen szállítja az ellenség-képződés feltételeit.

E kettős rivalizáció járhat azzal a hatással is, hogy a közvélemény, de akár a hivatásos politika számára is észrevétlen vagy akár észrevehetetlen sebességűre kapcsol az ellentétek éleződése. Mivel a politika és a nyilvánosság részterületeinek képviselői igazán alaposan csak saját szemszögekből érzékelik a folyamatokat, a két nagy versengés összekapcsolódása esetleg már egy kialakuló ellenségkép-képződés újabb lendületével is megtámasztva olyan sebességet érhet el, ami az összefolyamatok szintjén sokáig észrevétlen is maradhat. Így az ideológiai összecsapások veszélye megnőhet, amely kérdésfelvetés mögött a korántsem fundamentális szinten álló világpolitikai vagy akár világ gazdasági érdekek könnyűszerrel láthatatlanok tudnak maradni.

Az egyes, metaforikusan, „impériumok”-nak nevezett nagy globális szereplők egyre több elemmel kiegészülő versengését az egyes nagy régiók *belső fundamentalizálásának* tendenciája kíséri. Ebből a szempontból pedig az 1989 utáni történelem, azaz a tiszta fogalma szerint vett globalizáció korszaka meglehetősen előnytelen alaphelyzetet teremtett. Csak a teljesség kedvéért említjük azt az elemzés lehetőségét még nem elért tendenciát, hogy a minősített demokráciának is lehetnek korszakunkban fundamentalista elemei, miközben a minősített fundamentalizmusnak is lehetnek például szociális területen kvázi-demokratikus elemei. A jóval problematikusabb kiinduló tény az, hogy az eddig kialakult nagy szembenállások akaratlan előnyt alakítottak ki a fundamentalizmusok számára. Amíg a „Nyugat” számára (most így foglalva össze az egyik globális „impérium”-ot) 1989 után bevallottan vagy nem-bevallottan a *kommunizmus* volt az első számú fundamentalista ellenségkép, addig a „Kelet” számára (most ebben a logikában foglalva össze egy konkrét „impérium”-típus szereplőt) ugyanígy a *liberalizmus* volt az első számú fundamentalista ellenségkép.

A tanulmányunkban jelzett fejlődési folyamatok összefüggésében sajátos fontosságra tesz szert ez a két tény, amelyekre önmagukban mindeddig nem is kellett olyan nagy figyelmet fordítani. Ez a típusú együttállás ugyanis olyan helyzetet teremt, ami „elfeledkezik” a fundamentalizmusról. Arról a fundamentalizmusról, amelynek két irányból is történő előretörését az előzőekben ki kellett mutatnunk.

A két alapvető ellenségkép sajátos szereposztás is.

A szerepeknek ebből az elosztásából „Nyugat”-on is, „Kelet”-en is kimarad a fundamentalizmus.

Részben tehát, nem ismételve az elmondottakat, a fundamentalizmus több irányból is erőre kap, e nagy szereplők eddigi ellenségképei nem tartalmazták azt, sőt, az anti-kommunizmus és az antiliberalizmus ráadásul paralizálta is a kommunizmus és a liberalizmus immanens antifundamentalista energiáit.